

Föreläsningar vid
Stockholms
högskola, VT 1892
: L 40:88 A /

Rydberg, Viktor,

HS L 40:88 A

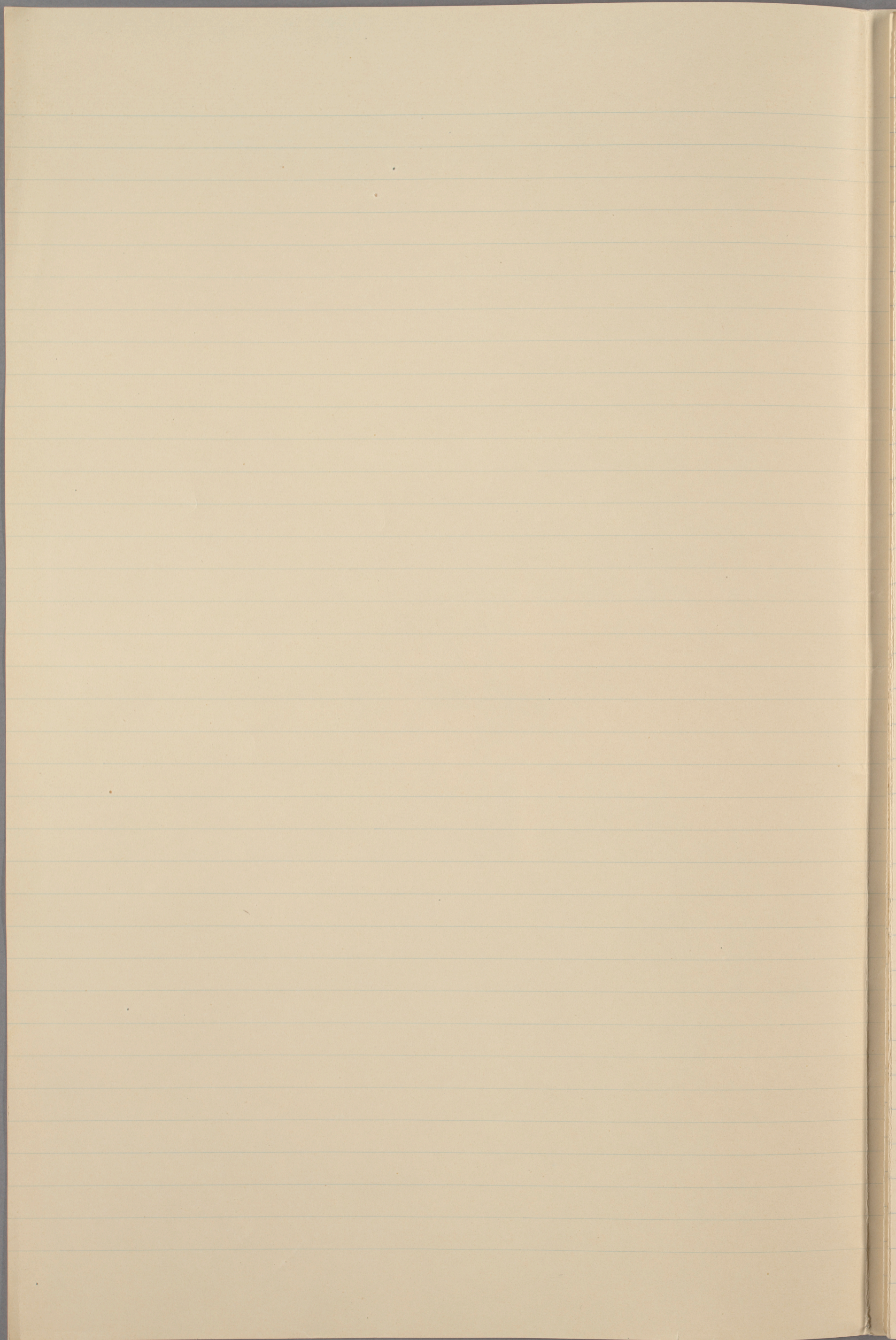
National Library
of Sweden

L 40:88A:17

17.

5/4 1892

(9 bl.)

Takmålningen i S. Maria Kapellet, hvilket jag i fredags såg, är icke det enda verk därstädes af M. A.'s hand. Dess smalvägg öfver altaret är prydd med hans ryktbara fresk i "den yttersta domen."

De tillkommo icke samtidigt, takmålningen och fresken. Det ligger 22 för M. A., Florens och Italien mycket händelser och öfverdrifna är emellan dem. Vill man räkna tidan från takmålningens begynnelse till väggmålningens fullbordan, blir det icke mindre än $3\frac{1}{2}$ år; ty fresken erfordrade 7 års arbete. Men så torde också denna väggmålning vara den största i världen. Juldagen år 1541 afstäcktes den och väckte, berättas det, allmän öfverraskning och beundran.

Så skedde den i sina färgers friska glans. Sedan dess ha rörelsen och altarljusen under $2\frac{1}{2}$ århundrade fördunklat den, och den har ej heller utgått öfvermålingar. Redan kort efter freskens afstäckning ^{uttrände} höjde sig en och annan röst mot dess hundratal gestalters fullständiga nakenhet; och de ogillande anmärkningarna växte till smärningar till ett rop af ogillande, och ropet till ett skri af harm, öfver ett oskändlighet på sådant sätt blifvit kräkt i den helige faders eget Kapell, den heligaste af alla helgedomar. Den som skriade mest högljudt och förbittradt var poeten Pietro Aretino, en af tidens snarast sigaste karaktärer, en ^{parasit} ~~talrik~~ ^{parasit} skickare och storhetssmickrare, som, när M. A. icke brydde sig om med penningar honorera den lofsånger Aretino equat honom, hämnades på detta sätt. Påfven Paulus III ^{än} lät nödtorftigt gifva många af de nakna gestalterna med kläder. Målaren Daniele de Volterra, s. fullgjorde detta uppdrag, fick af romarne spenarumet "byxmakaren." Påfven Klemens XII lät sedan öka figurernas geordade. Om det berättigade eller oberättigade ^{i detta anständighetsrop} ~~här~~ ^{skall} jag frändes för tillfälle att yttra mig, här endast påpekande den öfver ironi, som vilde, att anständighetsriddaren var en låg, lastbar, karakterslös personlighet och ~~en~~ anständighetsbrytaren en sedligt sträng, högsinnad och karaktersfull man.

Michel Angelo gick äfven denna gång med orvilja till ^{persekn.} arbetet. Uppdraget försenade för honom utfrändet af den stora uppgift, som så länge sysselsatte hans konstruktionsfantasi, nämligen grafmonumentet öfver hans oflidne vän påfven Julius II. Äfven denna gång arbetade han

5/4. 92.

5/4. 92.

fulla skadespellet dock har nio tröstande momenter. De första
 personer vi se nedan på smån och modern tillhöra, då man ser verket i
 dess helhet, en krets af apostlar och ^{martyrer} helgon, s. ritta å molertolvar å
 iuse ridor om världsdomearen. Ej ett spår af medlidande eller ens af
 ädelmodets höghet i deras drag. De ^{kommer} som hämnare; de fröjdas
 åt ömhelighet, s. äudtligen är iuse, då deras bödler och de cländes
 förtryckare, orättfärdighetens alla obotfärdige utifvare på jorden, få
 sin förtjänta lön. De ha med tagit pinoredskapen, hvarmed de en
 gång ^{redor} marterades, likasom för att egga domearen till den yttersta ^{redor} vrede.
 De håller ^{der heliga} Laurencius halstret, hvarpå han brändes, pransiv sig; och
 den helige Bartolomeus ricker med en handen uppemot X. Knifven,
 hvarmed han fladdes, och håller i andra handen sin egen affladda
 hud. Andra helgon, Sebastian, Katerina o. s. v. hålla nio ^{pinor-}redskap
 fram för bödlarne, s. en gång pinade dem i nu vrakas ned
 i helvetet. Öfran på fram storma änglagunglingar af utomordentlig
 skönhet med ^{håll} Xi Kors, spikar, gissel, laus och Finckrona. Under
 denna grupp sväpa de sju basublärande änglarne, af utomordentlig
 kroppslig präglig afven de. Till höger om världsdomearen och dens
 sväpa de sätze långsamt mot himmelen, ^{ädeln} gestalter gemalter med
 fridfulla sulleten, rökande hvarandra händerna och likom lyftande
 hvarandra upp ^{med} mot slihetrikhet, medan å andra sidan änglar
 nedtörn de fördömda och djäftar nedräka dem i den eviga
 nattens gap. I freskens nedre delar ser man till vänster de dödes
 uppståndelse. De stiga som beuvrygel upp ur sina grävor, de
 iklädas hud och under den sin nya audliga lekarna och ^{hållas} förgöra
 sig ^{ni med stråpung lör} förvarade från de jordiska ur matricus band. I freskens
 nedre midt färjar den ur mytologien hämtade, ^{guckernas} men förgömmene
 Karon öfver fördömda människans skuggor öfver till farnas rike,
 där bland ringlande lägor djäflar med harpyringar och satyr-
 örn drifa rita väsen, och där den likaledes ur ^{guckernas} mytologien
 hämtade underjord Konungen Minos med skadeglads
 leende helkar afgrundeus grätker välkomna.

Kompositionen omfattar flere hundra figurer, sammansattades
 i grupper, ^{stora} som med ställspad klarhet och och lättfettlig symmetri,
 men Leonardo da Vincis förmåga att förena flere grupper till

5/4. 92.

ett leprade helt har M. A. här icke ådagalagd. Hvarje grupp
 förmodar att bli studerad för sig. Hvarje grupp vill bli särskildt
 beundrad, men om de vore ^{en} Mycken Fräktigast är de ulla och de
 lägre gruppernas personer, som visa sina vithliga kroppar i en oer-
 hörd rikedom af skulpturer och vordemotiv. Hos de fräkte har M. A.
 gifvit uttydning dens mått af salighet genom den förhöjda kraften i de-
 ras muskler.

Da de nu nästan utplånade färgerna glänte i sin ursprungliga kraft,
 bidrogo de utan trösel till att reda gesteriet och göra grupper-
 na arkadliga. Nu är färgerna nästan försvunna, och detta försvinn
 för arkaderna möjligheten att vinna ~~en~~ öfverblick af det o-
 fantliga hela. Ännu i dag kan man se, att ljuset ursprungligen
 var starkt graderadt, från det himmelska sken, s. omgärdar världs-
 domaren ö hans änglar ^{i fröken öfver det} ned till det ~~djupa~~ ^{afgrundskuggorna} i dess
 nedre, som fördjupas, icke mildras genom Scheunas flammor. Men någon
 stor ljuseffekt med kraft att beherrska det hela har fröken aldrig
 haft, emedan den teknik M. A. använde gjorde detta nästan o-
 möjligt.

Det kostar förderfullt möda att riktigt sätta sig in i denna
 väldiga perspektiv, och mödan ~~för~~ ökar, åtnimmelse för människor
 med min sinnesstämmning, genom svårigheten att hålla synpatien för
 detta stora verk vid mått, emedan det innehåller så många enskildheter,
 som stöta tillbaka. De öfre grupperna är icke idealare än de lägre, ^{och}
 och bristen på idealitet i så många helgons och apostlars ansikten, hvilka
 ja skola representera den så länge undertryckta och förföljda, nu änd-
 ligen triumferande godheten och rättfärdigheten, kännes rent af smärtsam.
 Ja, denna brist har på sina ställen rent af slagit öfver till ett positivt
 uttryck af räkhet och oönsketfullt häudbegär. Ett exempel härpå är bland
 andra den hel. Bartolomaeus, s. vi se här på ^{huden} afbildningen, som med den
 höjda knifven och den fladda ^{ögon} ropar: "Låt flå den, som flätt mig!" Ett
 annat exempel är Laurentius, hvars ansikte kunde antas en bödelsträng.
 Man känner, då man ser detta, en längtan tillbaka, till den lugna och
 fantanlyftande gloria af änglar, apostlar och helgon, hvarmed den gamla
 gotiska skolan, den ähta medeltidsskolan, plögde omgärdar världsdomaren
 i mildningar af den yttre dagen. Man längtar tillbaka till Orcagna och

5/4. 92.

Fra Giovanni da Fiesole, och beklagar, att man här ser i utet af det
 underbara hjälptämningu i deras helgors anleten, ur hvilka ett fir-
 klavack^{skan} från evangeliet^{skan} midt under den hårda domens uttalande,
 spieder sig kring X. och låter hans stränghet mjuktas af den himmel-
 ska kärleken. J. M. A.'s måtning är skillnaden nästan utplånad mellan
 de salige och fördömdes i synen och hvad sårkraften vidkommer. Hufvud-
 viktan är, kan man säga, flyttad till de nakna gestaltornes nerskel-
 spel. När allt kommer omkring, hade angriparne af det ~~stöttes~~ skönlige
 nakna i hans figurer, denna gång mer rätt än de hjälpe vörte. Den
 utgångspunkt de valde för sina angrepp mot den store konstnären, var
 visserligen förfelad och ur konsthistoriens och den normalt och natur-
 behaktande människans en rent af fördömlig. De åberopade nämligen
 den s. k. autständigheten, ett obestämmt något, s. skiftar i alla tider, hos
 alla folk, ja skiftar snart sagt med hvarje framtidsmedel; och som
 alltid varit mest högljudd där sederna varit varit förkända; som
 under pyndets mark ä varit och är konstans otidlige fiende och, hvad
 som är värre, förvirrar begreppen om hvad som är sedlig rakt, och
~~kan~~ ^{kan} ~~hålla~~ ^{hålla} ~~hållstämpeln~~ ^{hållstämpeln} äfrån ^{me} det berättigadt äfrån det, s. uppriktligen
 är anlagd på fantasius ^{välse} vägförande och förorenande, så snart det
 blott har blifvit upptaget i modejournalen. Ockⁿⁱ fick den s. k. autstän-
 digheten här sin värdige försvarare i ^{den främlige} ~~den~~ ^{den} ~~store~~ ^{store} Pietro Aretino, s. hjäl-
 var af ⁿⁱ främmande en människa kan vara för ~~det~~, som skulle vara,
~~autständ~~ ^{autständ} ~~man~~ ^{man} beklagligen icke är autständighets kärna, nämligen
 sedlig takt, och estetiskt obehag för hvad som är för sinness vidligt
 i det naturliga. ~~Vit~~ ^{Vit} ~~men~~ ^{men} äfrån detta estetiska obehag, ~~är~~ ^{är} ~~bör~~ ^{bör} icke
 sättas så högt, att det ej i de många fall, som lipet fiveter af smärt-
 samt allver, ~~men~~ ^{men} ~~bör~~ ^{bör} och måste gifva med sig. Det näste vika hos lä-
 karen, hos ~~bröjkevärdskan~~ ^{bröjkevärdskan} och ~~barnhertighetsysteren~~ ^{barnhertighetsysteren}, hos besuo-
 dern i kammet och sjukvårdskan på hospitalet. Ingentider fram-
 står ~~den~~ ^{den} ~~himmelvida~~ ^{himmelvida} skillnaden mellan den pliktlyna redereketen
 och den fadda hjälpska autständigheten i skarpare belysning än vid
 sjukbädden. Om våra män och kvinnor skulle uppströ till ^{konsekvent} ~~psyden~~
^{psyden} ~~vägen~~, då skulle barunkhetens förlora sina ~~ögon~~ ^{ögon} ~~ljus~~, sina händer,
 vetenskapen sin forskningsfönstret på många områden, och ett firadevi
 begås mot mänskigheten. Konsekvensen ~~de~~ ^{de} ~~der~~ ^{der} ~~trär~~ ^{trär} ~~tom~~ ^{tom} till en uppströ,

5/4. 92.

utan lyktan

som får ^{en} ~~off~~ ~~skuldans~~ blick för den orkuldipulla nakenheten och medlidandets och hjälpens blick för den svårlagna och lidande. Äfven i detta afseende har Konsten en uppportrade uppgift, s. ej får öfvergifas därför att den i samvettlösa Konstnärers händer kan misbrakas och verka till fördärf.

Men i den målning, hvarem nu är fråga, tror jag, att något mer af Kläder icke skulle ha skadat, utan gagnat, därför nämligen att de skulle tillagts m. t. ett läggande en Nitre vikt vid särskildas uttryck och vid åtbörder och rörelser, som, oberoende af konststylets utbildningar, kunna verka genom sin inneborende allmänna Karakter. Kannte skulle hans målning därigenom fått åtminstone ett sken af religiöst Skaplyne, hvilket den ju borde ega. Nu vidgas man nämligen tänka, kanske icke med full rätt, att den gripande och förfärande kris han framställt, varit för honom i främsta rummet ett motiv, som tillät honom att prösa i den prometeiska lyckan att kunna döda och framvisa människogestalten i alla möjliga rörelseställningar, rörelser, förkortningar & grupperingar. Men minstänker, att hjälpa ^{Kristus} bildens andliga storhet sitt hemvärns till offer åt detta prometeiska försök; ty, märkligt nog, är denna gestalt en af de minst lyckade bland de handtecknade ~~store~~ jättarna fresken företar.

Och likväl - med alla sina fel är M. Rossis ^{ihel} "Uttorsk domus" en dikt med pensel, som i sitt slag är den enda på jorden.

Det brutala och skamlösa intryck denna dikt gör har få förklaringsgrunder. Den närmaste förklaringsgrunden är ~~den~~ sinnesstämningen, s. beheroskade m. t., då han skapade den. I rent personligt afseende var hans ställning visserligen den högsta en Konstnär kan åtnå. Han omgafs från alla håll af beundran och vördnad och fick många intyg om, att denna jordens mäktigaste ~~och~~ vildigaste frivilligt sänkte sina pannor inför hans ädla personlighet och vildiga snille. Men m. t. var faterlandsvän och frikettvän, en profetisk vidan med djupa blickar in i folkets lif och människohetens framtid. Han om de florentinska republikanerna hade velat de främmande vildsherrarna bortdrifva från Italiens jord och de till tyrannerna förvandlade medicernas utestängning från Italien. År 1829 hade han blifvit utnämnd till öfveruppsyningsman öfver Forum's rätt.

5/4. 92.

ningsverk och till republikens öfveringenjör, och honom afsändes därefter en diplomatisk bevakning till Ferrara. När hon återvände därifrån var redan den florentinska republikens dödsdån besegrad. Kejsar Karl V's trupper hade marscherat mot det italienska sudelipets och konstans hufvudstad, dess yttre bälverk, Arezzo, hade fallit i fiendens våld, och snart var republiken för alltid öfvertad och medicernas hertigliga principat återställt. I öfrigt var också ~~det så energiskt lefva~~ ^{Florens, som lefde} ~~sa~~ ^{sa} energiskt och rikt, som skapat så stort - det Florens, som varit den kristna tidens Athen, för alltid utplånadt och försvunnet till historiens dödsrike. Ett olägligt vensod ~~kan~~ fäste sig därefter outplånligt i den store konstnärans själ. Han, s. förkitt så kanske djupare än Savonarola själf, innebörden af den ideal, ett fitt folk, styrt af Herren Gud genom den mäkt i det religiösa folkets sinne och i dess af hans Guds upplysta förstånd, hade sett detta ideal och alla sina andra rånlar. Han sig en fanatisk obokurantism intaga ^{Kristen} ^{i hushan} det högrätet, s. humanismen först i makt, men som den också genom sin myndes förverkade; han motsåg och fick, just som han skre "den yttersta domen," också upplefva uppkomsten af den ohögligaste af alla ohögliga ~~institutioner~~ ^{invättningar}: inkvisitionen. En omätlig sorg, en omätlig indignation har fått hans peniel, och det hans bittra hugvalde att gör framställa sin världsdömare fylld af den vredgade indignation mot det lumpna och onda som han själf i sitt innersta kände.

Man vet för öfrigt af ~~en~~ bref till hans bästa vän och hans älders bröstarsinna, den italienska historiens ädlaste kvinna, Vittoria Colonna, hvorn han och hon uppfattade den stora religiösa symbolen: den yttersta domen. De voro menniskor, som förmodade läsa nya testamentet och utan förutfattade meningar se hvad som står däri. Kristus skall i den yttersta tiden uppenbära, ej för att fördöma och krossa, utan för att förlåta och påhä. Det är hans första återkomst, och han vill, Gud vill, att det också må vara hans sista. Men menniskorna hafva och sin vilja, som Gud som frihetens och redlighetens stiftare, grund och stiftare aldrig bricker. Och om menniskor finnas, s. icke vilja förlåtas, ej icke vilja öfvergifva ~~värdet~~, själfriskhetens, våldets och lastens stig, huru då? Då skall det rätta kapitlet i vårt släktets hi-

5/4. 92.

Waria ochna wada det mörkaste, och i detta mörker skall plöteligt Herren X för andra gången uppenbara sig. Då skall helvetet, som hitintills war en hotande möjlighet, wada till verklighet och öppna sitt gap för de okjälplige, för widdjuren i människoherped och slakta. Det är detta hot M. A. har arkadliggjort.

Bland anmärkningar, som gjordes mot "yttre domar" war äfwen den, att den röjde en kättersk, en protestantisk ande. Han pekade särskildt på jungfru Maria, hvilken han framställt helt enkelt som en jordisk kvinna, ej som himladrottningen, ej som den gudomlige orcus jämlike. I anmärkningen war befogad; ty inwert i sitt hjärta war Michel Angelo, ~~liksom~~ mer kristen och protestantisk kristen än ~~kato~~ romersk katolik af den tidens smitt. Den till klump ofweddigt djupa och för vinningslystna ändamål uisbrakade gärningsritt jändhetsläran afkydde han.

Vittoria Colonna, till hvilken M. A. skrifit några af sina skönastes sonetter, war en af dem, s. inkarnationen icke utan skal minsträkte. Hon måste lemna Rom. Hon dog år 1547. Michel Angelo yltrade därefter: "Det är intet, s. smärter mig mer än att jag vid hennes dödsbädd blott kyssit hennes hand i ej tillika hennes pannan." Det första beund, s. förste honom vid jorden, hade därmed brustit.

N° 96. Jag meddelar här till slut afbildningar af ett par andra verk af Michel Angelo. Den som här visas är efter en fresko, som M. A. mellan åren 1542 och 1550 målade i ett då nybyggt mindre Kapell i Vatikanen, Capella Paolina. Den framställer Aposteln Paulus' plöteliga omvändelse genom den sga han hade på vägen till Damaskus. Den egendomlighet, s. kännetecknade M. A., att han helst ville framställa allt genom yttre studerade häftiga rörelser af nästan ofwermärkligt wäldiga människoherper framtrider kanske skarpare och hänsynslösare i denna ualning än i några af hans andra. Virionens plötelighet arkadliggöres i Jesu genom rynda nedstörtande rörelse; nedstörtandets psykologiska frihet och oberoende af tyngprhållanden genom wästra armens utsträckning åt sidan och genom det relativa luggnet hos änglarna, som sugisa honom. Paulus har fallit till marken. Så ochna några af hans ledare, medan andra stå bländade af uppenbarheten eller gripa till flykten.

5/4. 92.

M. A. målade yttre på skifflyftor. En af dem, "den heliga familjen",
 som nu finns i officerna i Florens, meddelat här i afbildning.
 Josef sitter på en balustrad och räcker Kristabarnet till den vid hans
 fötter sittande madonnan. Den lille Johannes kommer i mellansyndan.
 Bakgrunden ^{Landskaps} bakgrunder ville M. A. ogerna måla. För att slipa från
 det målade han fem nakna pojkar, som stå och sitta på en bala-
 strad där bakom och samtala eller leka med korandm.

Ett af Michel Angelos ~~nya~~ verk var Norverk nä till sitt om-
 nämnes, ehuru jag nu ej har att beskriva det. Det är Kupolan
 öfver St. Petruskyrkan. Han började vid 71 års ålder sin verksamhet
 som byggmästare för detta Kristenhets Nista tempel. Han ~~var~~^{var}
 under den tiden praktare för byggnadskommissionen i republik,
 men äfven för prästen, om de ville blanda sig i hans åtgärder. "En
 plikt är att skaffa pengar, ingenting vidare," var hans svar till dem,
 och han hotade allt emellanåt med att taga afsked. Kupolan full-
 bordad fick han icke upplefva; och, men i fontänen har han skadat
 den lika storhet och kärly om de efterkommande släktarna fött
 om på skada den. Dyrsten följde M. A. intill döden. "Det är en förrädisk
 värld denna, full af bedrifad." Vålgörenhet var hans enda brist, näst
 det om han fick höra någon ädel och vacker handling uttalar. Han
^{189 år gammal} afled i Rom stilla och utan plågor d. 18 febr. 1564, samma dag da
 Galileo Galilei, upptäckaren af ^{den stora} ~~planetsystemen~~ ^{astronomen} föddes. En gyllene länk
 i mentalyktens kedja kom, när en annan sprungit.

5-4. 92.

